

Analysis of cheerfulness and happiness in Nahj al-Balagha in order to provide educational implications

(Research Article)

Saadat Amiri¹ , Zohreh Saadatmand^{2*} , Maryam Baratali³

Submission Date: 10 April 2024

Revision Date: 29 June 2024

Acceptance Date: 13 August 2024

(Page 131-149)

Abstract

Happiness is one of the natural human needs, and Islam is a comprehensive school that has put plans in all aspects of human life in accordance with the natural needs of human beings; Therefore, the present research was carried out with the aim of understanding vitality and happiness in Nahj al-Balagha in order to provide educational implications. This research is applied in terms of purpose and qualitative in terms of method involving content analysis. To analyze the educational implications, the book Nahj al-Balagha was used and coding was done in three stages. The research samples were selected by purposive sampling method and the sentences (open codes) were purposefully extracted and the sample size was organized based on the rule of data saturation. Validity in this research was used by organizing structured processes to record, write and interpret data, and content validity was confirmed by experts. The reliability of the agreement coefficient was found to be 0.77. The research tool in this method was note-taking. The findings of the study showed that 'Nishat' (vitality), from the point of view of Nahj al-Balagha, can be classified under three categories of educational implications, including 11 categories of emotional implications, 17 categories of behavioral implications, and 21 categories of cognitive implications. The results show that Nahj al-Balagha's view of joy and happiness has been accompanied by a view of both worldly and material joy, and he considers this joy to be

1. PhD student, Department of Philosophy of Education, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran
2. Associate Professor, Curriculum Planning Department, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran
3. Assistant Professor, Curriculum Planning Department, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

*: Corresponding Author:

Email: saadatmand@iau.ac.ir

How to cite this article: Amiri, S., Saadatmand, Z., & Baratali, M. (2024). Analysis of cheerfulness and happiness in Nahj al-Balagheh in order to provide educational implications, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 12(46), 131-149. <https://doi.org/10.22084/NAHJ.2025.29566.3078>

necessary and necessary for the believer's worldly life, and he considers genuine joy to be the joy of the hereafter, a joy that depends on good deeds.

Keywords: Educational implications, Joy and Happiness, Emotional Implications, Behavioral Implications, Cognitive Implications.

Extended Abstract

1. Introduction

Happiness is one of the natural needs of humans, and Islam is a comprehensive school that includes programs for all aspects of human life in accordance with the natural needs of humans; happiness has a special place in the Quran and has been approved and paid attention to in various ways; but this does not include vain and futile happiness, but happiness combined with divine and human goals. The connection between the factors that create happiness praised in the Quran and human happiness has been confirmed in numerous studies. Since happiness is included in the category of human life issues, it is harmonious and in line with natural issues. Therefore, happiness is a reasonable and natural thing supported by the beginning and religion. Contrary to some who try to present a harsh and gloomy face of Islam, in Islam, happiness and making people happy are considered positive and desirable traits of believers. Islam, as a religion that pays attention to all human spiritual and physical needs, considers having a cheerful and happy spirit as a necessity of life. Normal and healthy people seek happiness, vitality, and success not only for themselves but also for their families and loved ones, and they strive to enhance the capacity for happiness and joy in their individual and collective lives. However, excess in happiness and joy, like other desirable pleasures, can lead to neglect of individual and social duties and create an obstacle on the path to human perfection. From the perspective of Islamic teachings, happiness that is accompanied by harming others, such as mocking, prying into personal affairs, or causing disturbance, is considered highly reprehensible. In verses 11 and 12 of Surah Al-Hujurat, the Holy Quran explicitly warns believers against mocking, finding fault, and giving bad names, and classifies these acts as major sins. Nahj al-Balagha, as one of the rich sources of Islamic knowledge, contains guidelines that can help a person balance happiness and sadness and prevent excess. Therefore, the necessity of examining this valuable work in the field of education and ethics becomes more and more evident. The teachings of Nahj al-Balagha, by emphasizing legitimate happiness and avoiding harming others, provide an educational model that both responds to the natural needs of human and protects him/her from individual and social harm. This research attempts to analyze various

aspects of happiness and cheerfulness by relying on this valuable source and, in this way, help explain educational models appropriate to the needs of contemporary human. Considering what has been stated, this study was conducted with the aim of understanding cheerfulness and vitality in Nahj al-Balagha in order to provide educational implications.

2. Theoretical Framework

This research is applied in terms of purpose and qualitative in terms of method, involving content analysis. To analyze the educational implications, the book Nahj al-Balagha was used and coding was done in three stages. The selection of research samples was done by purposive sampling method and sentences (open codes) were extracted purposefully and the sample size was organized based on the data saturation rule. Validity in this research was ensured by organizing structured processes to record, write and interpret data and content validity was confirmed by experts. Reliability was confirmed by the agreement coefficient of 0.77. The research tool in this study was note-taking and record-taking.

3. Research Method

The research findings showed that 'Neshat' can be categorized based on Nahj al-Balagha into three categories of educational implications, including 11 categories of emotional implications, 17 categories of behavioral implications, and 21 categories of cognitive implications.

4. Conclusion

The results indicate that the view and perspective of Nahj al-Balagha has been accompanied by a worldly and material perspective on joy and happiness, which considers joy to be a necessity and requirement for the believers' worldly life, considering genuine joy to be the joy of the hereafter, a joy that depends on righteous deeds. A study of the teachings of Imam Ali (AS) shows that joy and happiness in the emotional dimension have been emphasized based on making others happy, divine grace and mercy, love, forgiveness, hope in God, and goodness in behavior. In the "behavioral" dimension, joy in action has been considered as a result of moderate and morally oriented behaviors. Reliance on God, satisfaction with sustenance, patience and forbearance, resistance to hardships, kindness, and hard work are among the characteristics that lead to increased true happiness. In the 'cognitive' dimension, joy is linked to understanding the realities of life and accepting divine laws. From this perspective, sadness and happiness are not inherent, but rather humans are free to

choose them. Ideas such as remembering death, avoiding undesirable traits, understanding the impermanence of the world, and accepting divine destiny have been proposed as the basis for true happiness. Imam Ali (AS) emphasizes that true happiness lies in taking advantage of the opportunities to prepare for the hereafter, and dependence on the world and lust deprive humans of lasting joy. A person who lives according to the correct vision understands the changes in the world and builds his peace and joy on the basis of stable and non-material beliefs. Accordingly, Nahj al-Balagha introduces joy as something dependent on moral virtues, faith, and deep insight into the world and the hereafter.

References

- Nahj al-Balagha (1988). Translated by: Seyyed Ali Naqi Faiz al-Islam, Fajr Publications.
- Rezaei, A. (1400). *Social Psychology and Religious Values*. Qom: Darul Hadith Publications.
- Sharifi, H. P., Sharifi, N., & Tonekaboni, M. J. (2018). *Research Method in Behavioral Sciences*. Tehran: Roshd Publications.
- Farahidi, Khalil bin Ahmad (1409 AH). *Al-Ain*. Qom: Hijrat Publishing House.
- Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York: Free Press.

(مقاله پژوهشی)

واکاوی نشاط و شادی در نهج البلاغه به منظور ارائه دلالت‌های تربیتی

سعادت امیری^۱، زهره سعادت‌مند^{۲*}، مریم براتعلی^۳

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۲۲ بازنگری مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۰۹

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۲۳

(از ص ۱۳۵ تا ۱۴۹)

چکیده

شادی یکی از نیازهای طبیعی بشر است و آیین اسلام مکتبی است جامع که در تمام شئون زندگی بشر برنامه‌هایی را به مقتضای نیازهای فطری از زمینه‌های ذاتی انسان قرار داده است؛ بنابراین تحقیق حاضر باهدف شناخت نشاط و شادی در نهج البلاغه به منظور ارائه دلالت‌های تربیتی انجام شد این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش انجام کار کیفی از نوع تحلیل محتوا است جهت تحلیل دلالت‌های تربیتی از کتاب نهج البلاغه استفاده و در سه مرحله کدگذاری انجام شد انتخاب نمونه‌های تحقیق به روش نمونه‌گیری هدفمند انجام گرفت و جملات (کدهای باز) به صورت هدفمند استخراج شدند و حجم نمونه بر اساس قاعده اشباع داده‌ها سازماندهی شد. روایی در این پژوهش با استفاده از سازمان‌دهی فرایندهای ساخت‌یافته برای ثبت، نوشتن و تفسیر داده‌ها استفاده شد و روایی محتوایی توسط خبرگان تأیید شد. پایایی از ضریب توافق با ۰/۷۷ به دست آمد. ابزار تحقیق در این روش نبرداری و فیش‌برداری بود. یافته‌های تحقیق نشان داد نشاط از دیدگاه نهج البلاغه را سه دسته از دلالت‌های تربیتی شامل ۱۱ مقوله دلالت‌های عاطفی، ۱۷ مقوله دلالت‌های رفتاری، ۲۱ مقوله دلالت‌های شناختی دسته‌بندی نمود. نتایج گویای این است که نگاه و دیدگاه نهج البلاغه به نشاط و شادی دیدگاهی توأمان دنیوی و مادی همراه بوده است و این نشاط را لازم و ضرورت زندگی دنیوی مؤمن می‌داند و نشاط اصیل را نشاط اخروی دانسته نشاطی که در گرو عمل به عمل صالح می‌داند.

کلید واژه‌ها: دلالت‌های تربیتی، شادی و نشاط، دلالت‌های عاطفی، دلالت‌های شناختی، نهج البلاغه.

۱. دانشجوی دکتری، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

۲. دانشیار، گروه برنامه‌ریزی درسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

۳. استادیار، گروه برنامه‌ریزی درسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

۱. مقدمه

یکی از تمایلات و استعداد‌های درونی انسان میل و نیاز به سرور، بهجت و لذت در زندگی است. اضطراب‌های فکری و تنش‌های روانی از مشکلات جدی انسان عصر تکنولوژی است که منجر به کاهش احساس شادی در وی شده است. شادی در قرآن دارای جایگاه خاصی است و به‌گونه‌های مختلف مورد تأیید و توجه قرار گرفته است؛ اما نه شادی بیهوده و عبث شادی توأم با اهداف الهی و انسانی. ارتباط بین عوامل ایجاد کننده شادی ممدوح در قرآن و شادی انسان در تحقیقات متعدد تأیید شده است. یکی از موضوعات مهم در بحث‌های انسان‌شناسی، توجه به نیازها و تحولات روحی انسان است. و اهمیت این مساله ناشی از تأثیرگذاری، متقابل و رفتارهای آدمی نیز، روحیات وی را دچار تحول و تغییر می‌کند. انسان موجودی است که از دو بعد جسم و روح پدید آمده است. هر کدام نیازها و آسیب‌های خاص خود را دارد. همان‌گونه که بدن انسان به انواع غذاها احتیاج دارد، روح آدمی نیز به شادی و تفریحات سالم نیازمند است (شبابی، ۱۳۹۷). بنابراین غذای روحی و روانی، همواره در کنار غذای جسم بوده است. و از آنجا که شادی در مقوله مسائل زیست انسانی قرار می‌گیرد، امری هماهنگ و همسو مسائل فطری است. بنابراین شادی امری معقول و طبیعی مورد حمایت شروع و دین است. برخلاف عده‌ای می‌کوشند از اسلام چهره‌ای خشن و عبوس ارائه دهند، در اسلام خوشحالی و شاد کردن جز خصلت‌های مثبت و پسندیده‌ی اهل ایمان به شمار می‌رود. اسلام به عنوان دینی که به تمامی نیازهای روحی و جسمی انسان توجه دارد، داشتن نشاط و روحیه شاد را لازمه زندگی می‌داند. نشاط و روحیه شاد انسان به عنوان دینی که به تمامی نیازهای روحی و جسمی انسان توجه ویژه دارد. در آموزه‌های اسلامی نکات ارزشمندی در خصوص ایجاد شادی و نشاط، به خصوص شادی پایدار آمده است. در مورد اهمیت شادی و نشاط و جایگاه آن در تعالیم دینی، همین بس که یکی از فصول کتاب‌های روایی یک باب "من سر مؤمنی فقد سرنی و من سرنی فقد سر الهی" کسی که مؤمنی را شاد کند مرا شاد کرده است و آنکه مرا شاد کند خدا را شاد کرده است. (محدث نوری، ۱۴۰۸: ۱۲/۳۹۴).

۱-۱. بیان مسئله

شادی و نشاط به‌عنوان یکی از نیازهای بنیادین روانی انسان، از دیرباز مورد توجه اندیشمندان و متفکران قرار گرفته است. این مفاهیم، که ریشه در غریزه حب ذات و صیانت نفس دارند، به‌طور طبیعی انسان را به سمت عوامل نشاط‌آور و آرام‌بخش سوق می‌دهند و او را از رنج و آزار دور می‌سازند (طباطبائی‌نسب، ۱۳۹۹: ۲۱۱). انسان‌های بهنجار و سالم نه‌تنها برای خود، بلکه برای خانواده و نزدیکان خویش نیز در پی شادابی، سرزندگی و موفقیت هستند و تلاش می‌کنند ظرفیت شادی و بهجت قلبی را در زندگی فردی و جمعی خویش ارتقا دهند. با این حال، افراط در شادمانی و سرور، همانند دیگر لذت‌های مطلوب، می‌تواند به غفلت از وظایف فردی و اجتماعی منجر شود و مانعی در مسیر کمال انسانی ایجاد کند. برخی عوامل شادی‌آفرین، به‌ویژه آن‌هایی که با مصالح مهم‌تر در تعارض قرار می‌گیرند، ممکن است انسان را از انجام

تکالیف و مسئولیت‌هایش بازدارند و به همین دلیل در متون دینی مورد نقد و نکوهش واقع شده‌اند (حسینی، ۱۳۹۸: ۴۵).

از منظر تعالیم اسلامی، شادی‌ای که با آزار دیگران همراه باشد، مانند تمسخر، تجسس در امور شخصی یا ایجاد مزاحمت، به شدت مذموم شمرده شده است. قرآن کریم در آیات ۱۱ و ۱۲ سوره حجرات، به صراحت مؤمنان را از تمسخر، عیب‌جویی و لقب‌گذاری ناپسند برحذر داشته و این اعمال را در زمره گناهان کبیره دسته‌بندی کرده است (سوره حجرات/۱۱-۱۲). این دیدگاه نشان‌دهنده لزوم تعادل در شادی و توجه به حقوق دیگران است. در مقابل، پذیرش ناملایمات و سختی‌های زندگی با صبر و بینش صحیح، از جمله دلالت‌های تربیتی مهمی است که در کلام امام علی (ع) در نهج‌البلاغه برجسته شده است. ایشان در این زمینه می‌فرمایند: «الدهر یومان یوم لک و یوم علیک فاذا کان لک فلا تبطر و اذا کان علیک فاصبر» (نهج‌البلاغه/۵۴۶)، که به معنای ضرورت حفظ تعادل در برابر شادی و غم و توجه به ناپایداری امور دنیوی است. این بینش، پذیرش دشواری‌ها را تسهیل کرده و انسان را به سوی رشد اخلاقی و معنوی هدایت می‌کند. نهج‌البلاغه به عنوان یکی از منابع غنی معارف اسلامی، حاوی رهنمودهایی است که می‌تواند انسان را در مواجهه با شادی و غم به تعادل برساند و از افراط و تفریط بازدارد. از این رو، ضرورت بررسی این اثر ارزشمند در حوزه تربیت و اخلاق بیش از پیش آشکار می‌شود. از منظر روان‌شناختی، شادی به عنوان یک مؤلفه کلیدی در سلامت روان شناخته شده و تأثیرات مثبت آن بر کیفیت زندگی مورد تأیید قرار گرفته است (سلیگمن^۱، ۲۰۰۲: ۳۴). با این حال، فقدان چارچوب‌های اخلاقی و تربیتی در بهره‌مندی از شادی می‌تواند به نتایج معکوسی منجر شود، از جمله کاهش همدلی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی. در این راستا، نهج‌البلاغه با ارائه دیدگاهی جامع، شادی را در بستر ارزش‌های دینی و انسانی مورد توجه قرار داده و بر لزوم تعادل و میانه‌روی تأکید دارد. این رویکرد می‌تواند مکمل یافته‌های علمی نوین در حوزه روان‌شناسی مثبت‌گرا باشد و راهکارهایی عملی برای ارتقای سلامت روان و رفتار اجتماعی ارائه دهد. در سطح اجتماعی، شادی و نشاط می‌توانند به انسجام و همبستگی میان افراد کمک کنند، اما اگر بدون توجه به حدود شرعی و اخلاقی دنبال شوند، ممکن است به تضعیف پیوندهای جمعی و افزایش تعارضات منجر شوند (رضایی، ۱۴۰۰: ۷۸). تعالیم نهج‌البلاغه با تأکید بر شادی مشروع و پرهیز از آزار دیگران، الگویی تربیتی ارائه می‌دهد که هم به نیازهای طبیعی انسان پاسخ می‌دهد و هم او را از آسیب‌های فردی و اجتماعی مصون می‌دارد. این پژوهش می‌کوشد تا با تکیه بر این منبع ارزشمند، به تحلیل جنبه‌های مختلف شادی و نشاط بپردازد و از این طریق، به تبیین الگوهای تربیتی متناسب با نیازهای انسان معاصر کمک کند. با توجه به آنچه بیان شد، این مطالعه درصدد پاسخ به این سؤال است دیدگاه حضرت علی (ع) در نهج‌البلاغه درباره شادی و نشاط چیست و چه دلالت‌های تربیتی از آن قابل استخراج است؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

- فرقانی و همکاران (۱۴۰۲) در تحقیق خود به نقش نشاط معنوی در سلامت اشاره کرده و بیان می‌کند که رابطه بین نشاط معنوی ($r = -0/493$) و تاب‌آوری ($r = -0/567$) با پریشانی روانشناختی منفی و معنی‌دار بود، همچنین نشاط معنوی و تاب‌آوری در مجموع توانایی پیش‌بینی ۳۵/۷ درصد از تغییرات پریشانی روانشناختی را داشتند.

- طباطبائی نسب (۱۳۹۹) در تحقیقی با بررسی و تحلیلی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر نشاط و شادی چنین بیان می‌کند که تعریف نشاط اجتماعی یعنی شادمانی‌های فطری و طبیعی که در یک جامعه وجود دارد و این پدیده اجتماعی از بیرون و درون، زندگی انسان‌ها را تحت تأثیر فراوان قرار می‌دهد. نشاط اجتماعی یا شادمانی به عنوان یک پیامد مهم در احساس رضایت شغلی و خوشبختی انسان مطرح است که نه تنها زندگی شخصی بلکه جنبه‌های اجتماعی حیات ما یعنی کنش‌ها و ارتباطاتی را که با دیگران برقرار می‌کنیم را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.

- شبابی (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان بررسی تحلیلی مدح و ذم (ستایش و نکوهش) شادی و نشاط در آموزه‌های اسلامی شادمانی و نشاط به عنوان یکی از مهم‌ترین نیازهای بشر، به دلیل تأثیرات عمده‌ای که بر شکل‌گیری شخصیت آدمی و در یک کلام مجموعه زندگی انسان دارد، همیشه ذهن انسان را به خود مشغول کرده است. نگاه اجمالی به آموزه‌های اسلام بیانگر این مطلب است که دین اسلام هم به نیازهای روحی و هم به نیازهای جسمی انسان توجه داشته و به خصوص از طرح موضوع شادی و نشاط غافل نبوده‌اند. وجود آیات متعدد در قرآن کریم، آیات، روایات و سیره معصومین (ع) حاکی از اهمیت این موضوع در آموزه‌های اسلامی است. مقاله حاضر تلاش دارد با روش ترکیب متمرکز، شادی و نشاط را از منظر قرآن و روایات مورد بررسی قرار دهد.

- اشرفی و براری (۱۳۹۸) در تحقیقی با مطالعه تطبیقی عوامل و انواع شادی در قرآن و عهدین بیان می‌کنند که بر اساس تعالیم ادیان آسمانی، در زندگی جاودان و ابدی انسان، شادی مطلوب جز در پرتو دین‌داری، تحقق نخواهد یافت. در این ادیان دین‌داری مصداق شادی مطلوب بیان شده، با این تفاوت که در قرآن کریم این موضوع به صورت دقیق، جامع و کامل، هماهنگ با تمام ابعاد زندگی انسان و منطبق با خواسته‌های فطری او جهت نیل به سعادت دنیا و آخرت طراحی شده است.

- میران و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی با مطالعه تطبیقی شادی و نشاط از دیدگاه اسلام و عهدین بیان می‌کند که قرآن و عهدین در بسیاری موارد شادی کردن را تأیید نموده و در برخی موارد، شادی‌ای که عواقب سوئی را در پی داشته باشد را منع نموده‌اند. قرآن بیش از عهدین به معرفی عوامل شادی پرداخته است. از نظر ادیان الهی، شادی‌هایی که هم روحاً و هم جسماً باعث رشد و ترقی انسان بوده و او را از مسیر زندگی خارج ننماید، ممدوح و شادی‌هایی که هرگونه اذیت و آزاری برای سایر مردم فراهم آورد، مذموم شمرده می‌شود. نتیجه‌گیری: دین، موید آرزوها و شادکامی‌های اصولی انسان بوده، برای هدایت و دستیابی به آنها، برنامه و دستوراتی همچون: ایمان، اعتقاد و اطاعت را صادر کرده و از طرفی نیز با

افسردگی، بی‌حالی و خودخوری، مخالف و با شوخ طبعی، خوش رفتاری، امیدواری، توانمندی و نشاط، موافق است.

با توجه به پیشینه ارائه شده، پژوهش‌های پیشین عمدتاً شادی و نشاط را از منظرهای مختلف مورد بررسی قرار داده‌اند، اما هر یک دارای محدودیت‌هایی هستند که ضرورت نوآوری این مطالعه را برجسته می‌کند. فرقانی و همکاران (۱۴۰۲) به نقش نشاط معنوی و تاب‌آوری در کاهش پریشانی روان‌شناختی پرداخته‌اند و بر جنبه‌های روان‌شناختی تأکید کرده‌اند، اما به تحلیل متون دینی مانند نهج‌البلاغه توجه نکرده‌اند. طباطبائی‌نسب (۱۳۹۹) نشاط اجتماعی را از منظر جامعه‌شناختی بررسی کرده و پیامدهای آن را در زندگی فردی و جمعی نشان داده است، اما این مطالعه فاقد تمرکز بر منابع دینی و دلالت‌های تربیتی است. شبابی (۱۳۹۷) با بررسی شادی و نشاط در آموزه‌های اسلامی، به قرآن و روایات پرداخته، اما نهج‌البلاغه را به‌صورت خاص و متمرکز مورد تحلیل قرار نداده است. همچنین، اشرفی و براری (۱۳۹۸) و میران و همکاران (۱۳۹۱) در مطالعات تطبیقی خود، شادی را در قرآن و عهدین کاوش کرده‌اند و عوامل و انواع آن را شناسایی نموده‌اند، اما به دیدگاه حضرت علی(ع) در نهج‌البلاغه و استخراج دلالت‌های تربیتی از این منبع غنی توجه کافی نداشته‌اند. نوآوری این پژوهش در این است که برای نخستین بار، شادی و نشاط را به‌صورت متمرکز و نظام‌مند از منظر نهج‌البلاغه بررسی می‌کند و با تحلیل محتوای این اثر، دیدگاه حضرت علی(ع) را در این زمینه تبیین می‌نماید. برخلاف مطالعات پیشین که یا بر جنبه‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی متمرکز بوده‌اند یا شادی را در متون دینی به‌صورت کلی و بدون تأکید بر نهج‌البلاغه تحلیل کرده‌اند، این پژوهش با رویکردی تربیتی، به استخراج دلالت‌های عملی و کاربردی از کلام امام علی(ع) می‌پردازد. این دلالت‌ها نه تنها شادی مشروع و متعادل را در چارچوب تعالیم اسلامی روشن می‌سازند، بلکه راهکارهایی برای تربیت انسان معاصر در مواجهه با شادی و غم ارائه می‌دهند. همچنین، این مطالعه با تلفیق تحلیل متنی نهج‌البلاغه و نیازهای تربیتی امروز، خلأ موجود در ادبیات پژوهش را پر کرده و الگویی بومی و دینی برای ارتقای نشاط فردی و اجتماعی پیشنهاد می‌کند. به این ترتیب، این پژوهش از منظر روش‌شناسی و محتوا، رویکردی نوین ارائه می‌دهد که هم به غنای نظری در حوزه مطالعات دینی و تربیتی می‌افزاید و هم کاربرد عملی آن در زندگی روزمره را مورد توجه قرار می‌دهد. سؤال اصلی پژوهش، یعنی «دیدگاه حضرت علی(ع) در نهج‌البلاغه درباره شادی و نشاط چیست و چه دلالت‌های تربیتی از آن قابل استخراج است؟»، محور این نوآوری را تشکیل می‌دهد و تلاش می‌کند تا با پاسخ به آن، به تدوین چارچوبی تربیتی بر اساس یکی از مهم‌ترین متون اسلامی دست یابد.

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: به عمل خود ادامه بده چه در حالت نشاط و چه در حال سستی و کاهلی، (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۳۸/۷۷) این روایت نشاط را در برابر کسالت بیان کرده است. بنابراین از مقابله این واژه درمی‌یابیم که روایت نشاط به معنای سرزندگی، فعالیت و جنب و جوش و حال حوصله داشتن کارها به ویژه فراهیدی در کتاب العین از اصطلاح طیب نفس استفاده کرده، و بر اساس آن ماده نشاط را به معنای

آمادگی و سرزندگی، برای انجام دادن کار و مانند آن می داند (فراهیدی، ۱۴۰۱: ۲۳۷/۶). شادی و نشاط ارتباط تنگاتنگی با هم دارند، به گونه ای که شادی را می توان یکی از عوامل نشاط دانست، امام علی علیه السلام می فرماید: "السرور یبسط النفس و یشیر نشاط" شادی باعث انبساط خاطر و سبب نشاط می شود (آمدی، ۱۳۶۰: ۱۰۷/۱). از طرف دیگر، پیروان ادیان الهی معتقدند که تنها این ادیان توانسته اند برنامه کاملی برای زندگی انسان ارائه دهند که ضمن پاسخگویی به نیازهای مختلف بشر با فطرت او نیز کاملاً سازگار بوده و ضامن سعادت واقعی او در دنیا و آخرت باشد؛ به ویژه مسلمانان بنا بر گفته کتاب آسمانی خود، قرآن، چنین باوری را در مورد اسلام دارند. از سوی دیگر، عده ای چنین ادعا کرده اند که حضرت علی (ع) که قرآن ناطق نیز لقب گرفته است تصویری حزن آلود از دنیا ارائه نموده است و سخنان ایشان ترویج دهنده غم و اندوه است. با توجه به آنچه مطرح شد، در این پژوهش به بررسی دیدگاه حضرت علی (ع) در مورد شادی و نشاط در قالب بررسی محتوای نهج البلاغه می باشد، تا از این طریق علاوه بر فراهم شدن راهنمایی عملی در این زمینه، موضع ایشان در مورد شادی و غم نیز بیش از پیش روشن گردد.

۴-۱. روش شناسی پژوهش

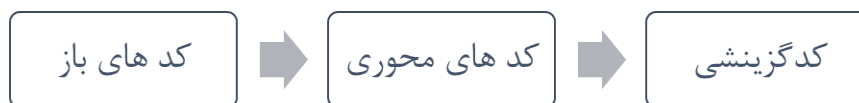
تحقیق حاضر از نظر هدف، در دسته پژوهش های کاربردی قرار می گیرد؛ زیرا هدف آن استخراج دلالت های تربیتی از نهج البلاغه به منظور ارائه راهکارهای عملی در حوزه تربیت است از منظر روش انجام کار، این مطالعه کیفی بوده و از رویکرد تحلیل محتوا بهره می گیرد. تحلیل محتوا به عنوان روشی نظام مند برای بررسی و تفسیر محتوای متون، است (سرمدی و شریفی، ۱۳۹۸: ۳۴). در این پژوهش برای کاوش دیدگاه حضرت علی (ع) درباره شادی و نشاط در نهج البلاغه به کار گرفته شده است. این روش به دلیل توانایی آن در شناسایی مضامین و الگوهای نهفته در متن، برای دستیابی به اهداف این مطالعه مناسب تشخیص داده شد.

جامعه و نمونه گیری: جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی خطبه ها، نامه ها و حکمت های نهج البلاغه (ترجمه محمد دشتی) است. انتخاب نمونه ها به روش نمونه گیری هدفمند انجام گرفت که در آن، بخش هایی از متن که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع شادی و نشاط مرتبط بودند، به عنوان واحد تحلیل انتخاب شدند (سرمدی و شریفی، ۱۳۹۸: ۱۷۸). حجم نمونه بر اساس قاعده اشباع نظری تعیین شد؛ به این معنا که فرآیند استخراج داده ها تا زمانی ادامه یافت که افزودن نمونه های جدید، اطلاعات تازه ای به تحلیل اضافه نکرد (بازرگان، ۱۳۹۶: ۸۹). این رویکرد تضمین کننده جامعیت و کفایت داده ها در تحلیل کیفی است.

ابزار گردآوری داده ها: ابزار اصلی این پژوهش، نت برداری و فیش برداری از متن نهج البلاغه بود. این ابزارها به پژوهشگر امکان داد تا به صورت نظام مند، داده های مرتبط با موضوع را ثبت و سازمان دهی کند

(شریفی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۵). فرآیند تحلیل در سه مرحله کدگذاری انجام شد کدگذاری باز، محوری، انتهای (استراوس و کوربین^۱، ۱۳۹۶: ۱۱۳).

۱) کدگذاری باز، که در آن جملات و عبارات مرتبط با شادی و نشاط به صورت هدفمند استخراج و برچسب گذاری شدند؛ ۲) کدگذاری محوری، که کدهای باز در دسته های مفهومی سازمان دهی شدند؛ ۳) کدگذاری انتخابی، که مضامین اصلی و دلالت های تربیتی از دسته ها استخراج گردید این مراحل به صورت شماتیک در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. فرآیند کد گذاری در تحقیق

روایی و پایایی: برای اطمینان از روایی پژوهش، از فرآیندهای ساخت یافته برای ثبت، نگارش و تفسیر داده ها استفاده شد که به شفافیت و دقت تحلیل کمک کرد؛ همچنین، روایی محتوایی از طریق بازبینی و تأیید خبرگان حوزه تربیت اسلامی و نهج البلاغه بررسی و تأیید شد. برای سنجش پایایی، از ضریب توافق بین کدگذاران استفاده شد که با محاسبه میزان همخوانی کدگذاری ها توسط دو نفر، مقدار ۰/۷۷ به دست آمد. این مقدار نشان دهنده سطح قابل قبول پایایی در تحلیل کیفی است (کریپندورف^۲، ۱۳۹۵: ۲۴۱).

۲. بحث

در متن زیر سه مرحله کدگذاری گزارش شد: ۱) کدگذاری باز، که در آن جملات و عبارات مرتبط با شادی و نشاط به صورت هدفمند استخراج و برچسب گذاری شدند؛ ۲) کدگذاری محوری، که کدهای باز در دسته های مفهومی سازمان دهی شدند و ۳) کدگذاری انتخابی، که مضامین اصلی و دلالت های تربیتی از دسته ها استخراج گردید.

جدول ۱. کد گذاری باز و محوری

کدهای باز	کدهای محوری
کسی که به روزی خدا خشنود باشد بر آنچه از دست رود اندوهگین نباشد (خطبه/۲)	رضایت از روزی روزی مقرر خداوندی خشنود بودن
شیطان را ملاک کار خود قرار دادند و شیطان نیز آنان را شریک خود ساخت (خطبه/۱۲) هر کس به دنیای حرام عشق ورزید، درونش پر از اندوه شد... دل کندن از دنیا لذت بخش تر از اطمینان داشتن به آن است (خطبه/۲۰)	عشق ورزی به دنیا
اندوه خوردن نیمی از پیری است (خطبه/۵۵)	تأثیر اندوه بر جسم

1. Strauss & Corbin
2. Krippendorff

توکل	اگر کوهها متزلزل شوند، تو پایدار بمان. دندانها را به هم بفشرد و سرت را به عاریت به خداوند بسپار و پایها، چونان میخ در زمین استوار کن و تا دورترین کرانههای میدان نبرد را زیر نظر گیر و صحنههای وحشتخیز را نادیده بگیر و بدان که پیروزی وعده خداوند سبحان است (خطبه/۱۳)
صبر و شکیبایی	بر شما باد به شکیبایی که شکیبایی، ایمان را چون سر است بر بدن و ایمان بدون شکیبایی چونان بدن بی سر، ارزشی ندارد (خطبه/۱۱) ناتوانی، آفت و شکیبایی، شجاعت و زهد ثروت و پرهیزکاری سپر نگه دارنده است. و چه همنشین خوبی است راضی بودن و خرسندی (خطبه/۱۸) غم و اندوه را با نیروی صبر و نیکویی یقین از خود دور ساز (خطبه/۱۷) بردباریتان سفیهانه آماج هر تیر بلایید
یاد مرگ	آن کس که فراوان به یاد مرگ باشد در دنیا به اندک چیزی خشنود است (خطبه/۴)
مقاومت در برابر سختی ها و رنج ها	چشم از سختی خار و خاشاک و رنجها فرو بند تا همواره خشنود باشی (خطبه/۲)
تلاش گری	مردمی هستند کوشنده و سخت کوشنده، اینان رهایی یافتند. مردمی هستند طالب حق، ولی آهسته کارند. اینان را نیز امید رهایی هست و مردمی هستند (خطبه/۶) حق جز با تلاش و کوشش بدست نمی آید (خطبه/۲۹)
اعتدال	پس راه میانه را در پیش گیر که رهایی در همان است (خطبه/۲۹)
توجه به عبرت ها و دوری از اشتباه	عبرت ها و اندرزها بر شما آشکار بود و از آنچه می باید دوری جوید (خطبه/۳۱)
عدالت خداوند در رساندن نعمت	مواهب الهی هم چون قطره های باران از آسمان به زمین می بارد و به هر کس سهمی زیاد یا کم می رسد (خطبه/۵) دادگری گشایش است (خطبه/۸)
دوری از صفات ناشایست (ریا و تظاهر، خودنمایی، جفاکار نکنید پیمان شکنی لقمه حرام وارد شکم خویش نسازید ظلم نکنند)	ریا و تظاهر و خودنمایی به خرج ندهید (خطبه/۲۹) اما شما همانند مخالفان جفاکار و نافرمانان پیمان شکن امتناع ورزیدید (خطبه/۳۵) اما شما همانند مخالفان جفاکار و نافرمانان پیمان شکن امتناع ورزیدید (خطبه/۳۰) از گام نهادن به راه های شیطان و سرزمین های ستم پرهیزید و لقمه حرام وارد شکم خویش نسازید (خطبه/۳۰) استبداد ورزید چه بد استبدادی و شما ناراحت شدید و از حد گذراندید (خطبه/۳۰)
زهد	فقرا زهدپیشه کنند تا به سختی وارد می شوند (خطبه/۲۴)
محبت	ثروتمندان محبت کنند (خطبه/۲۴)
حفظ رابطه خویشاوندی	خویشاوندان بزرگترین گروهی هستند که از انسان پشتیبانی می کنند و پراکندگی و ناراحتی او را از بین می برند در آن هنگام که حادثه ای پیش آید آنها نسبت به او پرعاطفه ترین مردمند (خطبه/۲۳) نباید از بستگان بینوی خود روبرگردانید (خطبه/۲۲)
بخشش	آنکس که دست دهنده خویش را از بستگانش بازدارد تنها یک دست از آنها باز داشته اما از خویشان دستهای فراوانی بر گرفته است ولی آن کس که بال محبت را بگستراند دوستی اقوامش ادامه خواهد یافت (خطبه/۲۴)
نداشتن اتحاد	در یاری از باطلشان متحدند و شما در راه حق متفرقید (خطبه/۲۵) غم و اندوه می آفریند که آنها در مسیر باطل خود این چنین متحدند و شما در راه حق این چنین پراکنده و متفرق (خطبه/۲۷)

نداشتن گوش شنوا در نصایح	بارالها [از بس نصیحت کردم و اندرز دادم] آنها را خسته و ناراحت ساختم و آنها نیز مرا خسته کردند من آنها را ملول و آنها مرا ملول ساختند به جای آنان افرادی بهتر به من مرحمت کن و به جای من بدتر از من بر سر آنها مسلط نما. (خطبه/۲۵)
اعتماد و اطمینان به خدا	همان طور که به هنگام ترس و ناراحتی برای خدا عمل می‌کنید به هنگام آرامش نیز عمل نمائید (خطبه/۲۸) فرمانش قضا و حکمت است (خطبه/۱۶۰) ستایش مخصوص خداوندی است که سرانجام خلقت و عواقب امور به او منتهی می‌گردد او را بر احسان عظیمش و برهان روشنش و فراوانی فضل و منتش می‌ستاییم ستایشی که حقش را اداء کند و سپاس شایسته او را به جا آورد به ثوابش ما را نزدیک سازد و موجب ازدیاد نیکی و احسان او گردد و از او استعانت می‌طلبیم استعانت کسی که به فضل پروردگار امیدوار است به سودش آرزومند و از عدم زیانش مطمئن و به قدرت او معترف و به گفتار و کردار او معتقد است (خطبه/۱۸۲)
امید به خدا داشتن	بخدا امیدوارند زیرا هر کس امیدی داشته باشد می‌توان آن را در عملش مشاهده نمود (خطبه/۱۶۰) این فضل و مرحمت خداوند است که به هر کس بخواهد می‌دهد و خداوند دارای فضل عظیم است (خطبه/۱۸۲)
نیکویی در رفتار	بنابر این به اعمال نیک مبادرت ورزید تا از همسایگان خدا در سرای او باشید [در نزد کسانی که] رفیق پیامبرانند و فرشتگان به دیدارشان می‌آیند [خداوند] آنچنان این گروه را گرمی داشته که حتی گوش‌های آنها صدای خفیف آتش را نمی‌شنوند، و بدن‌هایشان هیچ‌گونه رنج و ناراحتی نمی‌بیند (خطبه/۱۸۲)
نافرمانی از دستورات الهی	نافرمانی از دستور نصیحت کننده مهربان دانا و باتجربه باعث حسرت می‌شود و پشیمانی و غم به دنبال دارد (خطبه/۱۶۵)
مهربانی	تشویق به الفت و مهربانی و محبت نموده است (خطبه/۱۶۶) باید خردسالان شما به بزرگسالان تاسی کنند و بزرگسالان شما به کودکان تان رؤف و مهربان باشند (خطبه/۱۶۷)
خودداری از بندگی شهوت	بنابر این رحمت خداوند بر کسی باد که از شهواتش خودداری کند و هوس‌های سرکش نفس را ریشه‌کن سازد زیرا مشکل‌ترین کار جلوگیری از همین نفس سرکش است که همیشه میل به معصیت و گناه دارد (خطبه/۱۶۸)
ترس از قیامت	یاد قیامت چشم‌هاشان را فروافکنده و ترس بازپسین اشکشان را جاری ساخته اینان به خاطر سخنان حق که می‌گویند یا از جامعه رانده شده‌اند و در خاموشی و تنهایی فرورفته‌اند و یا ترسان و مقهور مانده و یا لب از گفتار فرو بسته‌اند (خطبه/۱۶۸)
عقیده به فانی بودن دنیا	از خطبه‌های امام (ع) که درباره ناپایداری دنیا ایراد فرموده است دنیای فانی ای مردم شما در این جهان هدف تیرهای مرگ هستید همراه هر جرعه‌ای اندوهی و در هر لقمه‌ای امکان گلوگیر شدنی است. به هیچ نعمتی نمی‌رسید (خطبه/۱۴۵)
طرفداری از حق	از حق فرار نکنید آن‌گونه که انسان سالم و تندرست از بیمار فرار می‌کند (خطبه/۱۴۸) مادام که از حق منحرف نگشته اید هیچ نقش و مذمتی نخواهید (خطبه/۱۴۹)
استعانت از خداوند در سختی	خدا و پیامبرش را می‌ستایم و از او بر اعمالی که موجب طرد و منع شیطان است کمک می‌جویم و برای مصونیت از گرفتاری در دام‌ها و فریب‌های شیطان از او یاری می‌طلبیم و گواهی می‌دهم که جز خداوند یکتا معبودی نیست. و شهادت می‌دهم که محمد (ص)

بنده و فرستاده برگزیده و انتخاب شده او است (خطبه/۱۵۲)	
عادل با چشم قلبش پایان کار را می‌نگرد (خطبه/۱۵۲)	آینده‌نگری
اگر غم، از لازمه وجود انسان باشد، خوشحالی برای او ناممکن خواهد بود؛ هم‌چنین اگر شادی ویژگی ذاتی انسان باشد، غمگین شدن برایش امکان نمی‌داشت (خطبه/۱۵۲)	ذاتی نبودن غم و شادی
سان در مقابل چیزهای شادی‌آور شاد و در مقابل چیزهای اندوه‌آور غمگین می‌گردد؛ اما از آن‌جایی که انسان می‌تواند در عوامل تأثیرگذار بر غم و شادی تصرف کند و یا اینکه به صورت‌های دیگر، غم یا شادی را در خود تقویت یا تضعیف کند، شاد بودن یا غمگین بودن یک عمل اخلاقی اختیاری محسوب می‌شود (خطبه/۱۴۹)	مختار بودن انسان در غم و شادی
اما بعد، گاه باشد که مرد از به دست آوردن چیزهایی شاد می‌شود که از دستش نمی‌رفته و در عین حال، غم از دست دادن چیزهایی را می‌خورد که دست یافتن به آنها محال بوده است، چنان باید که شادی و سرور تنها به سبب بهره‌هایی باشد که از آخرت خویش به دست آورده‌ای و دریغ بر ارزش‌های اخروی باشد که از دست می‌دهی، اما از بهره‌هایی که از دنیای خویش به چنگ می‌آوری، شاد مباش و از ارزش‌های دنیوی و مادی که از دست می‌دهی اندوهگین مشو، و همت خویش را به تمامی، صرف دنیای پس از مرگ کن (خطبه/۲۵۱)	شادی واقعی بهره بردن از آخرت
تلخ کامی‌های دنیا شیرینی آخرت و شیرینی دنیای حرام تلخ کامی آخرت است (خطبه/۲۵۱)	توجه به پاداش‌های اخروی
شاخه‌ها و مصادیق زهد، همه در میان دو کلمه از قرآن خلاصه می‌شود: باشد که برای آن چه که از دست داده‌اید، اندوهگین نشوید و برای آن چه بهره می‌برید شادی نکنید هر آنکه بر از دست رفته اندوهناک، و بر دست‌آورد شادمان نشود، هر دو روی سکه‌ای زهد را بهره یافته است (حکمت/۴۳۹)	دگرگونی حالات دنیا
چون سختی‌ها به نهایت رسد، گشایش پدید آید و آنگاه که حلقه‌های بلا تنگ گردد آسایش فرا رسد (حکمت/۱۵۳)	
چه بسیار تن‌هایی عزیز و خوش آب و رنگی که به کام زمین فرو رفته‌اند، حال آنکه در دنیا با ناز و نعمت تغذیه می‌شده‌اند و در دامن آبرو و شرف پرورش می‌یافته‌اند، لحظه‌های اندوهگانه‌شان را با تفریح درمان می‌کردند و هرگاه به مصیبتی دچار می‌آمدند به بی‌تفاوتی پناه می‌بردند، تا مبادا لحظه خرمی زندگی و بازی پوچ و سرگرمی‌شان را از دست بدهند. آری، درست در همان گرما گرم عیش و نوش و در فضای آن زندگی غفلت‌آلود که دنیا و عاشق ناز پرورده‌اش به هم لیخند می‌زنند، ناگهان روزگار با خار جان‌گزایش او را می‌گزد و در گردش روزان و شبان نیروهایش را در هم می‌شکند و هیولای مرگ از نزدیک بر او خیره می‌شود (خطبه/۲۱۷ و خطبه/۱۰۳).	فهم ناگواری و ناسازگاری
خوشحالی تو از چیزی باشد که در آخرت برای تو مفید است و اندوه تو برای از دست دادن چیزی از آخرت باشد... بر آنچه از دنیا از دست می‌دهی زاری کنان تأسف مخور... و همت خویش را به دنیای پس از مرگ واگذا (خطبه/۱۴۸)	توشه آخرت را مبنای خوشحالی
شادی انسان از بدست آوردن چیزی است که هرگز آن را از دست ندهد. تنها چیزی که انسان همواره با آن شاد است و هرگز آن را از دست نمی‌دهد و به همین سبب اندوهی از گذشته و ترسی از آینده ندارد، شادی وصال الهی و خدایی شدن و خشنودی و رضایت اوست (حکمت/۱۲۴)	
اندوه دنیا را از سر بیرون کن، زیرا یقین به جدایی و دگرگونی حالات آن داری (خطبه/۲۱۷)	فانی بودن دنیا

صبر در مصیبت	بازگشت ما به سوی او است (خطبه/۲۱۸) ای اشعث اگر برای پسرت اندوهناکی، به خاطر پیوند خویشاوندی سزاواری، اما اگر شکیبای باشی هر مصیبتی را نزد خدا پاداشی است. ای اشعث اگر شکیبای باشی تقدیر الهی بر تو جاری می‌شود و تو پاداش داده خواهی شد و اگر بی‌تابی کنی نیز تقدیر الهی بر تو جاری می‌شود و تو گناهکاری. ای اشعث پسرت تو را شاد می‌ساخت و برای تو گرفتاری و آزمایش بود، و مرگ او تو را اندوهگین کرد در حالی که برای تو پاداش و رحمت است (خطبه/۲۱۸)
رضایت دادن به قضای الهی	کسی که از دنیا اندوهناک باشد، از قضای الهی خشمناک است (خطبه/۱۹۲)
پرهیزکاری و اطمینان به وعده‌های الهی	پرهیزکاران در بهترین خانه‌های دنیا سکونت کردند و بهترین خوراکی‌های دنیا را خوردند و همان لذت‌هایی را چشیدند که دنیاواران چشیده بودند... لذت پارسایی در ترک حرام دنیا را چشیدند و یقین داشتند که روز قیامت از همسایگان خدایند، جایگاهی که هرچه درخواست کنند داده می‌شود و هرگونه لذتی در اختیارشان قرار دارد (خطبه/۱۰۳) آگاه باشید آن کس که تقوا پیشه کند و از خدا بترسد راهی برای رهایی از فتنه‌ها به رویش می‌گشاید (خطبه/۱۸۲)
فضل و رحمت خداست	اهل ایمان دارای فرح و شادی ظهور یافته‌ای هستند که از فضل و رحمت الهی به ایشان می‌رسد (خطبه/۱۹۲)
مومن شاد است	دلها مانند جسم‌ها خسته می‌شود و برای نشاط آن و رهایی از خستگی روح می‌بایست به سخنان حکیمانه رو آورد و آن را گوش داد تا جان‌ها نشاط خود را باز یابند (خطبه/۱۹۷)
شادی در عمل (دلالت رفتاری)	شادی و گشادگی مؤمن در چهره او آشکار و غمش در دل او مخفی است (حکمت/۱۴۲)
دوری از شوخی ناروا (دلالت رفتاری)	شگفتا از عمر و عاص پسر نابغه! میان مردم شام گفت من اهل شوخی و خوش‌گذرانی بوده و عمر، بیهوده می‌گذرانم!! حرفی باطل است و گناه را در میان شامیان انتشار داده است. (حکمت/۱۴۲) هیچ کس شوخی بیجا نکرد مگر آنکه مقداری از عقل خویش را از دست داد (حکمت/۲۵۰)
شاد کردن دیگران عاملی برای شادی فردی	هر کسی دلی را شاد کند خداوند از آن شادی لطفی برای او قرار دهد که به هنگام مصیبت چون آب زلالی بر او باریدن گرفته و تلخی مصیبت را بزداید چنان که شتر غریبه را از چراگاه دور سازند (حکمت/۲۵۷)

جدول ۲. کدهای محوری و گزینشی

گزینشی	کد محوری
دلالت‌های عاطفی	شاد کردن دیگران عاملی برای شادی فردی مومن شاد است فضل و رحمت حفظ رابطه خویشاوندی عدالت خداوند در رساندن نعمت زهد محبت بخشش اعتماد و اطمینان به خدا امید به خدا داشتن نیکویی در رفتار

دلالات‌های رفتاری	دوری از شوخی ناروا شادی در عمل رضایت از روزی روزی مقرر خداوندی خشنود بودن توکل صبر و شکیبایی صبر در مصیبت مقاومت در برابر سختی‌ها و رنج‌ها تلاش‌گری اعتدال مهربانی استعانت از خداوند در سختی آینده‌نگری طرفداری از حق توجه به پاداش‌های اخروی فضل و رحمت خداست پرهیزکاری و اطمینان به وعده‌های الهی
دلالات‌های شناختی	ذاتی نبودن غم و شادی مختار بودن انسان در غم و شادی عشق ورزی به دنیا تأثیر اندوه بر جسم یاد مرگ توجه به عبرت‌ها و دوری از اشتباه دوری از صفات ناشایست (ربا و تظاهر، خودنمایی، جفاکاری نکنید، پیمان‌شکنی، لقمه حرام وارد شکم خویش نسازید ظلم نکنند) خودداری از بندگی شهوت نداشتن اتحاد نداشتن گوش شنوا در نصایح نافرمانی از دستورات الهی ترس از قیامت عقیده به فانی بودن دنیا شادی واقعی بهر بردن از آخرت دگرگونی حالات دنیا فهم ناگواری و ناسازگاری توشه آخرت را مبنای خوشحالی فانی بودن دنیا رضایت دادن به قضای الهی

۳. نتیجه گیری

اسلام به نشاط اهمیت فراوانی داده است. «نشاط» یکی از مؤلفه‌های اساسی عقل به شمار می‌آید که در برابر کسلی و سستی قرار دارد. در حدیث معروف «جنود عقل و جهل»، نشاط از جنود عقل و کسل از جنود جهل دانسته شده است: «النشاط و ضده الكسل». از آنجا که عقل در اخلاق اسلامی جایگاه نخست را دارد و می‌توان آن را مادر اخلاق دانست، قرار گرفتن نشاط در زمره جنود عقل نشان‌دهنده جایگاه بلند آن در نظام فکری اسلام است. همچنین، امیرالمؤمنین علی (ع) در سخنان خود خطاب به همام، «بعیداً کسله، دائماً نشاطه» را از صفات مؤمنان برشمرده‌اند که بر اهمیت این ویژگی در ایمان تأکید دارد.

بررسی آموزه‌های امام علی (ع) نشان می‌دهد که نشاط و شادی در سه بعد اصلی عاطفی، رفتاری و شناختی قابل تحلیل است. در بعد عاطفی، که شامل ۱۱ مقوله است، بر مواردی همچون شاد کردن دیگران، فضل و رحمت الهی، محبت، بخشش، امید به خدا، و نیکویی در رفتار تأکید شده است. این موارد نشان می‌دهد که احساسات مثبت و روابط انسانی نقشی کلیدی در ایجاد شادی دارند. در بعد رفتاری، که شامل ۱۷ مقوله است، مفاهیمی مانند دوری از شوخی‌های ناروا، رضایت از روزی، توکل، صبر، مقاومت در برابر سختی‌ها و تلاش‌گری برجسته شده‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که رفتارهای روزمره فرد می‌توانند بر میزان نشاط و شادی او اثرگذار باشند. در بعد شناختی، که شامل ۲۱ مقوله است، مسائلی همچون تأثیر اندوه بر جسم، یاد مرگ، توجه به عبرت‌ها، دوری از صفات ناشایست، ترس از قیامت، و رضایت از قضای الهی بررسی شده‌اند که نشان می‌دهد باورها و نگرش‌های فرد نسبت به دنیا و آخرت تأثیر مستقیمی بر نشاط او دارند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که از منظر نهج البلاغه، نشاط و شادی یک مفهوم چندبعدی است که در سه حوزه اصلی "عاطفی، رفتاری و شناختی" قابل بررسی است. در بعد "عاطفی"، نشاط حقیقی با ویژگی‌هایی همچون شاد کردن دیگران، حفظ رابطه خویشاوندی، محبت، بخشش و امید به خداوند مرتبط است. در این رویکرد، شادی فردی در گرو شادی دیگران و رعایت اصول اخلاقی و معنوی قرار دارد. امام علی (ع) تأکید دارند که شادمانی پایدار زمانی حاصل می‌شود که فرد در ارتباط با خداوند، دیگران و جامعه رفتار محبت‌آمیز و عادلانه داشته باشد. این دیدگاه نشان می‌دهد که شادی نه به‌عنوان یک هدف مستقل، بلکه به‌عنوان نتیجه‌ای از فضایل اخلاقی در نظر گرفته شده است.

در بعد "رفتاری"، نشاط در عمل به‌عنوان نتیجه‌ای از رفتارهای معتدل و اخلاق‌مدار مورد توجه قرار گرفته است. توکل بر خداوند، رضایت از روزی، صبر و شکیبایی، مقاومت در برابر سختی‌ها، مهربانی و تلاش‌گری از جمله ویژگی‌هایی هستند که به افزایش شادی حقیقی منجر می‌شوند. همچنین، اعتدال در زندگی و پرهیز از افراط و تفریط عاملی مهم در حفظ نشاط پایدار محسوب می‌شود. امام علی (ع) هشدار می‌دهند که شوخی‌های ناروا و رفتارهای نادرست ممکن است شادی موقت ایجاد کنند، اما این نوع شادی زودگذر بوده و پیامدهای منفی به همراه دارد.

در بعد "شناختی"، نشاط با درک واقعیت‌های زندگی و پذیرش قوانین الهی پیوند خورده است. از این منظر، غم و شادی اموری ذاتی نیستند، بلکه انسان در انتخاب آن‌ها مختار است. اندیشه‌هایی همچون یاد مرگ، پرهیز از صفات ناپسند، درک ناپایداری دنیا و پذیرش قضا و قدر الهی به‌عنوان مبنای خوشحالی واقعی مطرح شده‌اند. امام علی (ع) تأکید دارند که شادی حقیقی در بهره‌برداری از آخرت نهفته است و وابستگی به دنیا و شهوت‌رانی انسان را از نشاط پایدار محروم می‌سازد. فردی که بر اساس بینش صحیح زندگی کند، دگرگونی‌های دنیا را درک کرده و آرامش و نشاط خود را بر پایه باورهای پایدار و غیرمادی بنا می‌نهد. بر این اساس، نهج‌البلاغه نشاط را به‌عنوان امری وابسته به فضایل اخلاقی، ایمان و بینش عمیق نسبت به دنیا و آخرت معرفی می‌کند. این یافته‌ها دلالت‌های مهمی برای سبک زندگی اسلامی دارند. یافته‌های این پژوهش با نتایج تحقیقات پیشین نیز همسو است. به عنوان مثال، پژوهش فرقانی و همکاران (۱۴۰۲) نقش نشاط معنوی در افزایش تاب‌آوری را مورد تأیید قرار داده است. همچنین، مطالعات شبابی (۱۳۹۷) و اشرفی و براری (۱۳۹۸) بر اهمیت آموزه‌های دینی در ایجاد شادی پایدار تأکید کرده‌اند. پژوهش میران و همکاران (۱۳۹۱) نیز نشان داده است که قرآن و عهدین شادی را تأیید می‌کنند. در این راستا، پیشنهادهای زیر ارائه شد.

۱. ترویج ارزش‌های اخلاقی و معنوی در جامعه: از طریق آموزش‌های دینی و فرهنگی که بر تقویت مهربانی، بخشش و عدالت تأکید دارند.
۲. افزایش تاب‌آوری در برابر سختی‌های زندگی: با ترویج صبر، توکل و پذیرش قضای الهی.
۳. ایجاد تعادل میان شادی مادی و معنوی: با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی در سبک زندگی روزمره.
۴. تقویت بینش عمیق نسبت به دنیا و آخرت: با توجه به مفاهیمی همچون فانی بودن دنیا، توجه به عبرت‌ها و آمادگی برای زندگی اخروی.
۵. پرهیز از شادی‌های سطحی و زودگذر: که ممکن است به آسیب‌های اخلاقی و اجتماعی منجر شود.

منابع

- نهج‌البلاغه (۱۳۸۲). ترجمه: محمد دشتی، قم: انتشارات ارم.
- نهج‌البلاغه (۱۳۶۰). ترجمه: سید علی نقی فیض‌الاسلام، انتشارات فجر.
- استراوس، انسلم و کوربین، جولیت (۱۹۹۸). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه داده‌بنیاد. ترجمه ابراهیم شریفی. (۱۳۹۶). تهران: نشر نی.
- اشرفی، عباس و براری، سوسن (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی عوامل و انواع شادی در قرآن و عهدین. مطالعات قرآن و حدیث، ۱۰(۲)، ۱۶۹-۲۰۴.
- بازرگان، زهرا (۱۳۹۶). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهایی به پژوهش رفتاری. تهران: انتشارات دیدار.
- حسینی، مهدی (۱۳۹۸). شادی در آئینه روایات. تهران: انتشارات نور.
- رضایی، علی (۱۴۰۰). روان‌شناسی اجتماعی و ارزش‌های دینی. قم: انتشارات دارالحديث.

- سرمدی، محمدتقی و شریفی، الهه (۱۳۹۸). روش‌های تحقیق در علوم انسانی. تهران: انتشارات سمت.
- شبابی، مهریار. (۱۳۹۷). بررسی تحلیلی مدح و ذم (ستایش و نکوهش) شادی و نشاط در آموزه‌های اسلامی. پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۲(۲۳)، ۵۵-۷۰.
- شریفی، حسن‌پاشا، شریفی، نسترن و تنکابنی، محمدجواد (۱۳۹۷). روش تحقیق در علوم رفتاری. تهران: انتشارات رشد.
- طباطبائی‌نسب، سید مجتبی (۱۳۹۹). بررسی و تحلیلی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر نشاط و شادی. رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی، ۲(۳)، ۲۵۰-۲۷۹.
- طباطبائی‌نسب، سیده مریم (۱۳۹۹). روان‌شناسی شادی و سلامت روان. تهران: انتشارات سمت.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق). العین. قم: نشر هجرت.
- فرقانی، امیررضا، داوری، امین، ایوبی، الهه و صادقی، میثم (۱۴۰۲). پیش‌بینی پریشانی روانشناختی دانشجویان: نقش نشاط معنوی و تاب‌آوری. مطالعات اسلامی در حوزه سلامت، ۶(۲۳)، ۱۱-۲۰.
- کرپندورف، کلوس (۲۰۰۴). تحلیل محتوا: درآمدی بر روش‌شناسی. ترجمه هوشنگ ناظمی. (۱۳۹۵). تهران: نشر نی.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار. چ دوم. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- محدث نوری، حسین (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. قم: مؤسسه آل‌البیت.
- Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York: Free Press.